

DOI: 10.55666/folklor.1493234

SÖZLÜ KÜLTÜRÜN TARİHE TANIKLIĞI: HALK ŞAİRLERİNİN DİLİNDEN MADEN KAZALARI

Pamuk Nurdan GÜMÜŐTEPE*

Öz

Sözlü kültür ürünleri, folklorun yanı sıra disiplinler arası bir nitelik arz ederek sosyoloji, dilbilim, etnoloji, hukuk, psikoloji ve tarih gibi farklı bilim dallarına da kaynaklık eder. Klasik anlamda tarihçilik yazılı belgelere dayanan bir araştırma yöntemini kullanırken sözlü tarih, şifahi kaynaklar yardımıyla geçmişe dair bilgi edinme yoluna başvurur. Türk halk edebiyatı mahsulleri de sözlü kültür bağlamında oluşturulan ve folklor disiplini ile birlikte tarihe de kaynaklık eden bu şifahi kaynaklar grubuna girer. Türk halk edebiyatı ürünü olan âşık şiiri/halk şiirinin yaratıcısı ve icracısı olan halk şairleri, bireysel konulara yer vermekle birlikte toplumu derinden etkileyen olaylar hakkında alternatif bir bilgi kaynağı olma özelliği de taşıyan pek çok eser bırakmışlardır. Özellikle deprem, sel, yangın, kuraklık gibi doğal afetler, savaşlar, göçler ve ölümle sonuçlanan trafik ve iş kazaları üzerine söyledikleri şiirler, tarihsel olayların insanların duygu dünyasında bıraktığı etkiye dair izler de taşımaktadır. Sanayileşme ile birlikte ülkemizde artan maden ocaklarında yaşanan ölümlü pek çok kaza, toplumu derinden sarsan olaylardan biri olarak halk şairlerinin şiirlerine konu olmuştur. Söz konusu maden ocakları olduğunda ilk akla gelen şehir olan Zonguldak'ta yaşanan maden kazaları ile birlikte son dönemlerde Manisa'nın Soma ilçesinde gerçekleşen maden kazalarının da pek çok halk şiirine konu edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca geçmiş yıllarda farklı illerde gerçekleşen maden kazalarına ilişkin birtakım şiirlerin de kaleme alındığı görülmüştür. Söz konusu şiirleri tespit etmek amacıyla halk şairlerinin yayınladığı yaprak destanları, çeşitli araŐtırmacılar tarafından hazırlanan âşık monografileri ve halk şairleri hakkında hazırlanan kitap ve tez çalışmalarına başvurulmuŐtur. Bunlara ek olarak son dönem âşıklarından bazılarının sosyal medya hesaplarında paylaŐtıkları maden kazası şiirleri de çalışmaya dahil edilmiştir. Bu çalışmada taranan âşık monografileri ve âşıklık geleneğine ilişkin hazırlanan çalışmalardan özellikle son dönem Türkiye'sinde yaşanan maden kazalarına ilişkin tespit edilen halk şiirleri, sözlü tarih kuramına göre metin analizi yöntemi ile incelenmiştir. Edebiyat ve tarih disiplinleri arasındaki müŐterekliğin bir neticesi olarak halk şiirinin toplumsal hafızayı canlı tutma ve gelecek kuşaklara aktarma işlevini yerine getirdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zonguldak, Soma, sözlü tarih, halk şiiri, maden kazaları.

* ArŐ. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Zonguldak/TÜRKİYE, nurdangumustepe@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6250-5384

WITNESSING OF ORAL CULTURE TO HISTORY: MINING ACCIDENTS THROUGH THE WORDS OF FOLK POETS

Abstract

Besides folklore, oral culture works have an interdisciplinary character and serve as a source for different disciplines such as sociology, linguistics, ethnology, law, psychology, and history. Classically speaking, historiography uses a research method based on written documents, while oral history seeks to obtain information on the past using oral sources. Turkish folk literature falls into this category of oral resources because it is created in the context of oral culture and serves as a source of history as well as the discipline of folklore. Folk poets, who are the creators and performers of minstrel poetry/folk poetry, one of the movements of Turkish folk literature, have created many works that include individual subjects and as an alternative source of information about events that have a profound impact on society. Their poems about natural disasters such as earthquakes, floods, fires, and droughts, as well as wars, migrations, and fatal traffic and occupational accidents, bear traces of the emotional impact of historical events. As one of the events that profoundly affected society, increasing fatal mining accidents in Türkiye as a result of industrialization have been the subject of folk poets' poetry. It has been found that the mining accidents in Zonguldak, the first city that comes to mind when one thinks of mines, and the recent mining accidents in the Soma district of Manisa have also been the subject of many folk poems. It has also been observed that some poems have been written about mining accidents that occurred in different provinces in past years. In order to identify the poems in question, epics published by minstrels, minstrel monographs prepared by various researchers, and books and theses prepared about folk poets were consulted. In addition, the mining accident poems shared by some of the recent minstrels on their social media accounts were also included in the study. Using the text analysis method based on the oral history theory, this study examines the folk poems identified in studies on minstrel monographs and the tradition of minstrelsy, particularly the folk poems related to recent mining accidents in Türkiye. It has been determined that, as a result of the commonality between the disciplines of literature and history, folk poetry serves the purpose of preserving collective memory within society and conveying it to future generations.

Keywords: Zonguldak, Soma, oral history, folk poets, mining accidents.

Giriş

*“Gitme dedim ocaklara kara olursun
Yar sen benim yüreğime yara olursun”*

Toplumların yaşantısına, inanışlarına, geleneklerine, ritüellerine dolayısıyla kültür sahasına dair pek çok konu ile ilgili veriyi sözlü kültür dairesinden tespit etmek mümkündür. Kaynağını geçmiş nesillerden alan sözlü iletiler olarak tanımlanabilen “sözlü kültür”e ait ürünler; kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal hafızanın da taşıyıcılığını üstlenir.

Dursun Yıldırım, sözlü kültür ve folklor kavramları üzerine kaleme aldığı çalışmasında; sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile, kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesle geçen tüm unsurları; yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun sözlü kültürün kapsamında (1998a: 39) değerlendirmek gerektiğini belirtir. Öyleyse sözlü kültür denildiğinde akla gelen unsurların; tamamen veya kısmen sözle yaratılabileceği gibi sözsüz ortaya konan eylemler ve yapılar bütünü de ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Atasözleri, deyimler, masallar, hikâyeler, destanlar, halk şiiri (türküler), bilmeceler vb. tamamen sözle üretilen ürünlerken, merasimler, inanç ve adetler, danslar kısmen sözle; el sanatları, yeme-içme, giyim-kuşam, mimari gibi kültürel yapılar ise sözsüz ortaya konan ve aktarılan kültür unsurlarıdır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan halk şiiri örnekleri de dolayısıyla sözlü kültürün tamamıyla “söz” ile ortaya konan ürünleri arasında yer alır. Bahse konu olan “söz” olduğunda, insanlık tarihi boyunca önemini ve işlevini koruyan ve temel aracı da “söz” olan anlatı geleneğine de değinmek gerekir.

İnsan, varoluşsal anlamını ve çerçevesini mitolojik dönemden modern zamanlara kadar gelişen süreç içerisinde sürekli olarak söz ile anlatma (narration) etkinliği içerisinde kurar. ... Kültürel grup içerisinde birey kimliğinin kurulması, sosyalleşme serüveninin tamamlanması, sözlü iletişim ve anlatma etkinliği sürecinde gerçekleşir. Bu kişisel anlatılar aynı zamanda bireyin kendi tarihini, otobiyografisini oluşturur. İletişim ortamları her ne kadar değişse de (sözel, yazınsal, işitsel-görsel) temelde anlatma etkinliği ve ihtiyacı değişmez. ... Yazının icadına kadar olan süreçte tarihî birikim ve tecrübe, sözlü ortam kaynak ve kanalları tarafından muhafaza edilip aktarılmıştır. Zamanla sözlü ve yazılı ortam birbirinin içine girerek devam ederken bunlara yeni bir ortam daha eklenir ki bu da elektronik ortamdır. Söz konusu bu ortam birlikteliği yeni kaynaklar ve yeni terkiplerin oluşmasına katkı sağlar fakat bu ortamların tamamında, söz büyüsunü kaybetmez (Ersoy, 2009: 21).

Dolayısıyla hangi kültür ortamında olursa olsun sözün aktarım gücü, etkisini her zaman muhafaza etmiş, kültürel belleğin de en önemli taşıyıcısı “söz” olmuştur.

Walter J. Ong’un ifade ettiği üzere; “Sözlü kültürde deneyimler, belleği pekiştirecek şekilde akla yerleştirilir.” (2014: 51). Belleğin yaşatılması ise tekrarlarla mümkündür. Toplumların kimliğini oluşturan ve geçmiş yaşantıların izleriyle şekillenen toplumsal bellek de sözlü kültür ürünlerinde anlatı aracılığıyla tekrar edilir ve dolayısıyla yaşatılır. Bu tekrarları sağlamanın en belirgin yöntemlerinden birisi de anlatıda sözü çoğu zaman müzikle de bir araya getirerek hatırdaki kalıcılığı pekiştiren şiir söyleme geleneğidir.

Jan Vansina, sözlü geleneği bir tarih türü olarak ele aldığı çalışmasında sözlü gelenek kategorilerini dört başlık altında inceler. Bunlar; 1. Ezberlenmiş anlatım, 2. Tanıklıklar/kayıtlar, 3. Efsane ve 4. Masallar, atasözleri ve deyimlerdir. Bu tasnifte ezberlenmiş anlatılar kısmında özellikle şiirle ilgili hususlar ele alınır. Şiir, eğer tam olarak yeniden üretilecekse ezberlenmesi zorunlu olarak kabul edilir. Çünkü şiir ve formüller belirli bir anda oluşur ve ezber yoluyla yaşatılır ve dağılır. Çoğu manzum eser, ezberlenerek günlük dile etki ettiği sürece bu tür içerisinde değerlendirilir. İletilerin manzum eserler aracılığıyla söylenmesi gerçeği, güvenilir yayılmaya yardımcı olur çünkü melodiler de belleği destekleyen ipuçları görevi görür (2021: 38-56). Bu noktada müzikle sözü çoğu zaman birleştiren ve halk biliminin inceleme alanına giren halk şiirine ait unsurların, sözlü geleneğe ilişkin önemli bir veriyi ihtiva ettiği, ele aldığı toplumsal ve bireysel pek çok konu itibarıyla de toplumsal hafızayı yansıtarak sözlü tarihe ışık tuttuğu aşikârdır.

Sözlü kültüre ait ürünler, yalnız halk biliminin değil farklı pek çok disiplinin inceleme alanına giren ve disiplinler arası çalışmalar gerektiren veriler barındırmaktadır. Sözlü gelenekten beslenerek ortaya konan halk edebiyatı ürünlerinden destanlar, efsaneler, masallar, atasözleri, halk şiiri gibi kaynaklar sosyoloji, antropoloji, hukuk, etnoloji, psikoloji, dil bilimi ve tarih gibi pek çok disipline malzeme olmaktadır. Sözlü gelenekten beslenen ve bugün halk bilimi disiplininin çalışma konusunu oluşturan halk edebiyatına ait bu sözlü ve yazılı eserlerin, bir dönem özellikle tarih konusunda konuşmak isteyenlerin önemli başvuru kaynakları olduğu unutulmamalıdır. Elbette tarih bilimi, bir bilim dalı olarak kabul edilmeye başlandığı ve daha ziyade belgelendirilmiş yazılı kaynakları esas almaya başladığı 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla sözlü gelenek ürünlerine mesafeli bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Fakat unutulmamalıdır ki; “Sözlü kültür ortamı, icra ortamı avantajından dolayı tarihe yazılı bilgi ve belgelerde bulamayacağı alternatifler ve ayrıntılar sunar” (Ersoy, 2009: 29). Bu noktada sözlü geleneğe sahip toplumların kültürel varlıklarını incelerken bütüncül bir yaklaşım benimsemek gerektiği kabul edilmelidir.

Sözlü kültürün kaynaklık ettiği sözlü tarih çalışmaları söz konusu olduğunda, Türk halk edebiyatı ürünü olan âşık şiiri/halk şiirinin yaratıcısı ve icracısı olan halk şairleri ön plana çıkar. Ozan/âşık/halk şairi kelimeleri ile tanımlayabileceğimiz bu icracılar; halk şiiri/âşık şiiri geleneğinde bireysel konulara yer vermekle birlikte toplumu derinden etkileyen olaylar hakkında alternatif bir bilgi kaynağı olma özelliği de taşıyan pek çok eser ortaya koymaktadırlar. Bu çalışmada da sözlü tarih kaynaklarının en önemli taşıyıcılarından biri olan halk şairlerinin dilinden toplumsal bellekte derin izler bırakan maden kazalarına ilişkin söylenen şiirler, sözlü tarihe kaynaklık etmesi bakımından incelenmiştir. Şiirleri tahlile geçmeden önce sözlü tarih kuramı ve halk şiiri özelinde folklor ilişkisine değinmek gerektiği kanaatindeyiz.

1. Sözlü Tarih Kuramı ve Halk Şiiri Münasebeti

Sözlü tarih, insanlar etrafında kurulmuş bir tarih türüdür. Bu kavram, tarihin içine hayatı sokar ve kapsamını genişletir. Tarih dediğimiz disiplinin kahramanlarını, sadece liderler arasından değil çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçer (Thompson, 1999: 18). Aslında sözlü tarih, tarih kadar eskidir çünkü var olan ilk tarih türü sözlü tarihtir. Tarih, sözlü ortam içinde başlamış ve ifade edilmiştir. Sözlü kanıtlardan yararlanma becerisinin artık büyük tarihçilerin başarılarından biri sayılmayışi yakın bir döneme dayanır (Thompson, 1999: 19; Yıldırım, 1998b: 88).

Tarihin ve tarihçiliğin sözlü kaynaklar ile olan ilişkisi önemli bir husustur. Çünkü tarih, o günün tanıklarının, sözlü kaynakların anlattıklarıyla başlar (Yıldırım, 1998b: 89). Sözlü tarihçilerin kaynakları; hatıralar, söylenceler ya da çağdaş olay ve durumlarla ilgili görgü tanıklıklarıdır (Vansina, 2021: 37). Sözlü tarih, resmî tarihin ve tarihçinin anlattıklarının yanı sıra geçmişle ilgili birçok ayrıntının ve gözden kaçan bilginin ortaya konulmasını da sağlar. Çünkü çoğu zaman hadisenin saklı ve gerçek yüzü kişilerin anlattıklarında saklıdır (Turan, 2017: 22).

Adı “sözlü tarih” olmasa da tarih ile söz arasındaki ilişki modern zamanlara özgü değildir. Hatta durumu, “önce söz vardı” şeklinde formüle etmek de mümkündür. İnsanların bireysel anılarıyla birlikte kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü gelenek, uzun yüzyıllar boyunca tarihçilerin yararlandığı temel malzemeydi. Herodot, “Herodot Tarihi”ni mümkün olduğunca çok anı, anlatı toplayarak yazdı. Çağdaşı Thukydides de Peloponnesos savaşları hakkındaki eserini hazırlarken bir kentten öbürüne seyahat edip bizzat savaşı yaşayanların hatıralarını derlemiştir. Tarih ile sözün ilişkisi esasında başlangıçtan 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etti ve 19. yüzyılın ikinci yarısında tarihin kendini bilim dalı olarak tanımlama uğraşısı başladığında yolları bir çeşit ayrılığa girdi. Tarih, daha önce de değinilen “belgeye dayanmayı” ve “nesnelliği” bilimselliğin temel kıstası yaparak böylelikle tarihin bilime dönüşmesinin alt yapısını yaratıp söz ile bağlantısını koparmıştı. İronik bir şekilde tarih, kişisel bellek ve değerlendirmeleri bilim dışı kabul edip dışarda bırakıp mülakatı öznellik kabul ederken; aynı araştırma yöntemi, yeni doğan bilim dallarından sosyoloji, antropoloji, etnoloji-folklor tarafından kabul görüyor ve “söz-anlatı” bu disiplinlerin temelini oluşturuyordu (Danacıoğlu, 2001: 131-132; Iggers, 2011: 2).

Bu bağlamda sözlü tarihi müstakil bir disiplin olarak 20. yüzyıl öncesine götürmek imkânsızdır. Çünkü 20. yüzyıl öncesinde yapılan çalışmalarda sözlü kaynaklara müracaat edilse de bu başvuruya sözlü tarih adı verilmiyordu. Bir disiplin olarak kavram şekillenmediğinden bilim insanları sözlü bilgiyi sadece kaynak olarak görüyor, tarihin sözle taşındığı gerçeği göz ardı ediliyordu (Gezer, 2023: 23).

20. yüzyıla gelindiğinde sözü ve anlatıyı yeniden tarihin alanına girerken görmek mümkün olmuştur. 1960'ların sonlarından itibaren marjinal grupların, azınlıkların, göçmenlerin, kadınların "tarih yazılırken dışarıda bırakılmış olanların" tarihe dahil edilmesine, yerel tarihin araştırılmasına ve tarihin "aşağıdan yazılmasına" yönelik talepler sözlü tarihin hem kapsamını genişletti hem de onu tarihyazımının gündemine getirdi. Çünkü tarihçinin dünyasına giren bu yeni konuların çoğu ile ilgili belge bulmak zordu ve yakın geçmişe yönelik çalışmalarda sözlü tarih bazen biricik bilgi kaynağı olabilmekteydi (Danacıoğlu, 2001: 132). Kişilerin sözlü olarak aktardığı anılar vasıtasıyla bu konularda tarihsel bağlamı olan çalışmalar yapmak mümkün oluyordu. Bu çalışmalar ise "sözlü tarih" kavramı çerçevesinde toplanıyordu.

Neticede "Her türlü insani etkinliğin tarihin öznesi hâline gelebilmesinin yakın dönemlere ilişkin tarih çalışmalarındaki sonuçlarından olan sözlü tarih, belli bir döneme ait kişisel tanıklık ve/veya yaşantıların belleğin derinliklerinden çıkarılıp değerlendirilmesi yoluyla toplumların tarihlerinin inşasına katkıda bulunan bir araştırma yöntemidir." (Danacıoğlu, 2001: 133). Sözlü tarih bir araştırma yöntemi olarak kabul edildiğinde tarih dışındaki farklı disiplinlerde de kullanılabileceği daha anlaşılır olacaktır.

Sözlü tarih, öncelikle her zaman için temelinde disiplinler arası bir yöntem olmuştur: Sosyologlar, antropologlar, tarihçiler ya da edebiyat ve kültür alanlarında çalışanlar ve diğerleri için bir kesişme alanıdır (Thompson, 2006: 23). Halkbilimciler başta olmak üzere diğer sosyal ve beşerî bilimlere mensup bilim adamlarından bazıları, tarihin elde çok az delil bulunan kaybolmuş dönemlerini kavrayabilmek için halk bilimi ve halk yaşamı malzemelerinden yararlanmayı düşünmüşlerdir. Hatta bu minvalde geliştirilen "Tarihi Yeniden Kurma" (reconstuctional) paradigmasına dayanan halk bilimi kuramı ortaya çıkmıştır. Son yıllarda giderek artan sözlü tarih çalışmaları; kuramsal bir temele oturarak halk bilimi ile tarih disiplinleri arasında gelişen metodolojisi ile çok büyük bir gelişme göstermiştir (Çobanoğlu, 2005: 144-146). Bu bağlamda geçmiş yaşantımıza ışık tutan tarih bilimi ile yine toplumların geçmiş yaşantılarından günümüze "söz"le getirdikleri kültürel ve tarihî pek çok veriyi barındıran halk bilimi araştırmaları, çoğu zaman "sözlü tarih" yöntemi etrafında birleşir.

Yaşanan tarihî olaylar, cereyan ettikleri toplum içerisinde birtakım etkiler bırakmaktadırlar. Bu etkinin bir yansıması olarak da sözlü kültür üretiminin (folklor ürünlerinin) meydana geldiğini söylemek mümkündür. Örneğin uzun süre devam eden ve büyük acılara sebep olan savaşlar ve göçler sonunda destanlar, acıklı ve iz bırakan ölüm olayları karşısında ağıtlar üretilmiştir (Üçüncü, 2004: 3). Bu noktada sözlü tarih kapsamında değerlendirilen pek çok malzemenin, farklı edebî türler içerisinde mevcut olabileceği görülmektedir. Çünkü edebî türlerin hemen hepsinde tarihsel bir bilgi bulmak mümkündür. Bu türlerden ağıt, türkü, destan gibi özellikle ezgi ile söylenenler (Ersoy, 2009: 42) hatırdı kalıcılığı ve tarihsel pek çok konuyu gelecek kuşaklara aktarımı bakımından da dikkat çeker. Özellikle halk biliminin şiir formunda icra edilen bu ürünleri, sözlü tarihe kaynaklık etmesi bakımından folklor ürünleri içerisinde ayrı bir konuma sahiptir.

Halk şiiri özelinde halk biliminin sözlü tarih ile ilişkisine değinmek gerekirse özellikle toplumu ilgilendiren hemen her konuda şiirler söylemiş/kaleme almış olan "halk şairlerine" ayrı bir başlık açmak gerekir. Geleneksel Türk toplumunda ozanlar/halk şairleri, "Boyun ve kavmin uzak hatıralarını, destanlarını, türkülerini kaydeden ve aktaran bellek konumundaydılar." (Üçüncü, 2004: 3). Nitekim izleri Orta Asya'daki Ozan-bahşi geleneğine kadar uzanan âşıklık geleneği ve daha genel adıyla halk şiiri, Türk toplumunun yaşantısında her dönem en etkili ifade araçlarından biri olmuştur. Bireysel konuları olduğu kadar toplumu alakadar eden hemen her konuyu da şiirlerinde ele alan halk şairleri, adeta her dönem tarihe not düşen birer kayıt dışı tarih yazıcısı vazifesi görmüşlerdir.

Sözlü şiir geleneğinde yaşananların şahitleri ve sözcüleri olan halk şairlerinin; yaşadıkları dönemin sosyal, siyasi ve kültürel tarihine ışık tuttuğunu belirten Fatma Ahsen Turan (2019: 185),

Ermeni mezalimi üzerine hazırlanmış olduğu çalışmalarında (2017; 2019) özellikle sözlü tarih kuramından faydalanmış ve bunun neticesinde toplumda derin izler bırakan bu tarihî vakanın toplumsal bellekte bıraktığı ağır travmaları halk şiiri örneği olan ağıtlar aracılığıyla ortaya koymuştur. Özellikle halk şiiri ile sözlü tarihi buluşturan, halk şiirlerini incelemede sözlü tarih yöntemini kullanan bu çalışmalar, halk şiirinde sözlü tarihin izlerini sunması bakımından önemlidir.

Son yıllarda sözlü tarih yönteminin halk bilimi araştırmalarında sıklıkla kullanıldığı örnek bir çalışma da Ruhi Ersoy tarafından kaleme alınan *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinler Arası bir Yaklaşım Denemesi* (2009) adlı yayındır. Ersoy'un bu çalışması, asırlar boyu yaylak/kışlak hayatı süren ve devlet otoritesi ile de başı derde giren Barak Aşireti'nin sözlü tarihi ile ilgilidir. Bu tarihsel süreci kaynak kişi Âşık Mahgûl'ün sözlü tarih repertuarı üzerinden işleyen Ersoy, özellikle Barak yöresinde "iskân söylemek" adıyla da bilinen ve Âşık Mahgûl'ün "türkölü hikâye" denilen türde verdiği örnekleri esas almıştır. Söz konusu hikâyelerin sözlü tarihe kaynaklık eden bölümlerinin özellikle manzum özelliklere sahip ve/veya ezgili icra edilen kısımları olduğu Ersoy tarafından şu sözlerle ifade edilir:

Sözlü Tarih repertuarına can veren nesir bölümlerindeki şiirsel üslup ile doğrudan doğruya manzum kısımlardır. İcra sırasında nazım kısımlarda saz eşliğindeki söz konusu bu yapısal özelliklerle kurgulanan icra, hem repertuarı bugüne kadar taşıma işlevinde bulunmuş hem de tür olarak kültürel bağlamla bütünleşmenin en bariz örneğini sergilemiştir (2009: 114).

Bu açıklama, sözlü tarih yöntemini uygulamak adına seçilen halk edebiyatı ürünleri içerisinde manzum eserler olan halk şiirinin en doğru seçeneklerden biri olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Yakın bir tarihte *Folklor ve Sözlü Tarih - Ağıtlarda Sosyal Tarih Üzerine Bir İnceleme* (2023) isimli çalışmayı kaleme alan Seyit Gezer, kaynak kişilerden derlediği kırk adet ağıt metni ekseninde folklor metinlerinde sosyal tarihin izini sürmüştür. Özellikle ağıtlar üzerine kaleme alınan bu çalışma, tam da sözlü tarih kuramının işlevine uygun olarak ağıtların ele aldığı kişilerin sıradan insanlar oluşuna dikkat çeker. Ayrıca ağıtların muhtevasını daha ziyade ölüm teması oluştursa da bu eserlerde sadece ölüm gerçeği değil, yaşanan elim bir hadise ve bu hadisenin gerçekliğinin yansıtıldığı aktarılır (Gezer, 2023: 167-168).

Söz konusu çalışmaların dışında ülkemizdeki çeşitli üniversitelerde doktora veya yüksek lisans tezi olarak pek çok sözlü tarih çalışması gerçekleştirilmiştir. Bunların içerisinde halk bilimi alanındaki çalışmalar arasından özellikle halk şiirini merkeze alan üç tez çalışması tespit edilmiştir. İlki Erman Artun danışmanlığında Esra Özkaya tarafından hazırlanan *Çukurova Anonim Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatında Sözlü Tarih* (Özkaya, 2014) adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışmada; sözlü tarih yöntemi, yöreden derlenmiş türküler, ağıtlar ve âşık destanları üzerinde uygulanmış, özellikle halk şairlerinin Çukurova yöresinde yaşanan-savaşlar, Adana-Osmaniye illerinin düşmandan kurtuluşu, toplumsal yozlaşma, kazalar/afetler gibi-tarihi olaylara dair sözlü tarih niteliğindeki eserleri tahlil edilmiştir.

Sözlü tarih kuramını temele alan ve sözlü geleneğe uygulayan bir başka çalışma Fatma Ahsen Turan danışmanlığında Feridekhanum Useinova tarafından hazırlanan *Sözlü Gelenekte Kırım Tatar Türklerinin Muhacereti ve Sürgünler* (Useinova, 2016) adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Kırım Tatar Türklerinin Rusya İmparatorluğu tarafından 1783 tarihi itibarıyla zorlandığı ve üç farklı dalga hâlinde gerçekleşen sürgünlerin ve bunun neticesinde gerçekleşen acı ve ölüm dolu tarihin, kültürel belleklerinde bıraktığı izler; ürettikleri türküler, mezar taşlarındaki yazıtlar gibi folklor ürünleri aracılığıyla tespit edilmiştir.

Sözlü tarih kuramının halk şiirine uygulandığı diğer bir eser, Fatma Ahsen Turan danışmanlığında Hayriye Öner tarafından hazırlanan *Sözlü Tarih Kuramına Göre Girit Harbi* (Öner, 2019) isimli yüksek lisans tez çalışmasıdır. Öner, bu çalışmada Osmanlı'nın çeyrek asır süren Girit Harbi'nde yaşananları, savaşın ve kuşatmanın toplumsal etkisini sözlü şiir geleneği vasıtasıyla tespit etmiştir. Âşıkların oldukça uzun süren bu savaşa dair kimi zaman serzenişlerine yer verdikleri şiirler ile o dönemde bir nevi "toplum muhabiri, toplum gazetecisi" görevi üstlendikleri (Öner, 2019: 120) de yine bu çalışmada dikkat çekilen bir husustur. Çalışmada Girit'te yaşayan Müslüman Türklerin tarihine ve yaşantısına ışık tuttuğu düşünülen Girit Harbi ile alakalı sözlü şiir geleneği, sözlü tarih yöntemi kullanılarak tahlil edilmiştir.

Bahsi geçen çalışmalar dışında müstakil bildiri veya makale boyutunda da farklı pek çok çalışma kaleme alınmıştır. Ancak hepsine değinmek bu çalışmanın kapsamını aşacağından özellikle halk şiirine odaklanan bu müstakil birkaç örneğe çalışmaya değinmekle iktifa edeceğiz.

Neticede bu konuda hazırlanan tüm çalışmalar şunu göstermektedir ki halk şiiri, sözlü tarih yönteminden ayrı düşünülemez. Özellikle toplumda derin etkiler bırakan sevinçler, savaşlar, göçler, afetler, yıkımlar, kazalar vb. olaylara asla duyarsız kalmayan halk şairleri, kaleme aldıkları/söyledikleri halk şiirleri ile adeta birer sözlü tarih vesikası ortaya koymuşlardır. Kabul edilen belgeci tarihin yanında, yaşanan tarihî olayların halkın duygu dünyasında bıraktığı izleri de yansıtan bu sözlü şiir geleneği, toplumu derinden etkileyen-özellikle sonucunda ölüm olan-olayları mutlaka konu edinmiştir. Halk şairlerinin ele aldığı ve toplumda büyük etkiler bırakan ölümlü olaylardan biri de son elli yılda ülkemizde sıklıkla meydana gelen maden kazalarıdır. Pek çok maden işçimizin toplu şekilde hayatını kaybetmesine neden olan bu kazalar, kolektif hafızanın taşıyıcısı ve aktarıcısı olan halk şairlerinin dilinde, yaşanan acının daima hatırlanacak birer ibret vesikası hâline dönüşerek canlılığını muhafaza etmiştir.

2. Halk Şairlerinin Dilinden Maden Kazaları

Madencilik; artan sanayileşme ile birlikte ülkemizdeki bazı şehirlerde insanların geçim kaynağı olması bakımından hem ekonomik hem de sosyolojik anlamda büyük etkileri olan bir çalışma alanıdır. Yaşadığımız topraklarda madencilik tarihine bakılacak olursa Anadolu coğrafyası araştırmacılara göre madenciliğin beşiği denilebilecek bir bölgedir. Diyarbakır Çayönü bölgesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazalarda ortaya çıkarılan bakırdan yapılan araç gereçlerin M.Ö. 6000 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Anadolu’da madencilik faaliyetlerinin M.Ö 6000’li yıllara dayandığı ihtimali düşünülebilirse de kesin olarak işletildiği belirlenen ilk maden, M.Ö. 4600’lü yıllarda Tokat Erbaa’da işletildiği düşünülen Kozlu Eski Gümüşlük Madenidir (Yalçın, 2016: 4; Yaşar vd., 2015: 34). Bu tarihler bugün yaşadığımız coğrafyada sürdürülen maden işletmeciliği mesleğinin köklerinin binlerce yıllık bir tarihî geçmişe dayandığını göstermektedir.

Artan dünya nüfusu ve sanayileşme hızı ile birlikte seri üretime geçilmesi hammaddeye olan ihtiyacı büyük oranda arttırmış, bunun neticesinde de madencilikte üretim miktarları giderek artış göstermiştir. Madencilikteki üretimin hızlı artışı ise güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir (Yaşar vd., 2015: 35). Madencilik sektörü; doğası gereği tümü birbirine bağlı olan ve herhangi bir olumsuz durumun zincirleme olarak birbirini tetikleyebileceği riskleri içeren, bu riskleri en aza indirebilmek için bilgi, deneyim, uzmanlık ve sürekli denetim gerektiren dünyanın en zor ve riskli iş koludur. Özellikle teknolojiye uzak, emek yoğun olarak çalışılan ülkemizdeki bazı madenlerde bilgi, deneyim, uzmanlık ve denetim zincirinde var olan veya olası zayıflıklar, noksanlıklar ve zafiyetler bu zincirde kırılmalara yol açmakta, bu ise iş kazalarına özellikle yer altı kömür madenciliğinde şiddeti fazla olan kazalara neden olmaktadır (MMO, 2010: 7). Yaşanan bu maden kazalarının pek çoğu ölümlü kazalar olduğundan aynı anda pek çok insanımızın hayatını kaybetmesi nedeniyle toplumsal hafızada da oldukça travmatik izler bırakmaktadır.

Ülkemizde meydana gelen ölümlü (üç veya daha fazla kişinin hayatını kaybettiği) ve büyük maden facialarından bir kısmını şu şekilde listelemek mümkündür:

Yer	Tarih	Kazanın Şekli	Ölü Sayısı	İşletmeci
Yeni Çeltek	1965	Grizu	69	Özel
Zonguldak	1975	Göçük	13	-
Oltu	1974	Grizu	10	-
Armutçuk	1983	Grizu	103	Kamu
Kozlu	1983	Grizu	10	Kamu
Yeni Çeltek	1983	Grizu	5	Kamu
Kozlu	1987	Göçük	8	Kamu
Amasra	1990	Grizu	5	Kamu
Yeni Çeltek	1990	Grizu	69	Kamu
Kozlu	1992	Grizu	263	Kamu
Sorgun	1995	Grizu	37	Özel
Aşkale	2003	Grizu	8	Taşeron
Ermenek	2003	Grizu	10	Taşeron
Bayat	2004	Grizu	3	Özel
Küre	2004	Yangın	19	Taşeron
Gediz	2005	Grizu	18	Kamu
Dursunbey	2006	Grizu	17	Özel
M. Kemalpaşa	2009	Grizu	19	Özel
Dursunbey	2010	Grizu	13	Özel
Karadon	2010	Grizu	30	Taşeron
Elbistan	2011	Şev Kayması	11	Taşeron
Kozlu	2013	Metan Değaji	8	Taşeron
Soma	2014	Ocak Yangını	301	Taşeron
Ermenek	2014	Su baskını	18	Taşeron
Şirvan	2016	Heyelan/Göçük	16	Taşeron
Amasra	2022	Grizu	42	Kamu

Tablo-1: Ülkemizde meydana gelen maden kazaları tablosu (Yaşar vd., 2015: 39; URL-1).

Tabloya bakıldığında 2022 yılına kadar özellikle Zonguldak, Bartın illerinde ve Manisa'nın Soma ilçesinde yaşanan maden kazalarında aynı anda hayatını kaybeden çok fazla madenci olduğu görülmektedir. Bu toplu ölüm haberlerinin halkın hafızasında toplumsal anlamda travmatik etkiler bıraktığı bilinmektedir. Kolektif hafızanın taşıyıcısı ve kültürel belleğin aktarıcısı olan halk şairleri de bu acı olaylara kayıtsız kalamamış ve ölümlü maden kazalarını halk şiirine konu edinmişlerdir.

Halk şairlerinin dilinden maden kazalarına ilişkin tespit ettiğimiz şiirlere, yaşanan kazaların kronolojisine uygun olarak yer vermek istiyoruz.

Tespit ettiğimiz şiirlerden ilki, Erbaalı Âşık Ziya Kadioğlu tarafından 19 Mart 1965 yılında Amasya Yeni Çeltek Maden Ocağı'nda gerçekleşen ve altmış dokuz işçinin ölümü ile sonuçlanan grizu patlaması üzerine kaleme alınan ve yaprak destanı olarak 1965 yılında satışa sunulan *Amasya Yeni Çeltek İşletmesinde, 69 Yuvayı Söndüren Grizu Afetinin Destanı* adlı halk şiiridir.

19 Mart 1965 tarihinde Amasya'nın Merzifon ilçesinde özel bir şirket tarafından işletilen Yeni Çeltek Linyit işletmesine ait maden ocağında sabaha karşı gerçekleşen grizu patlamasında altmış dokuz işçi yaşamını yitirmiş, işçilerden yedisi göçük altında kalmış ve cenazeleri dahi çıkarılamamıştır. Erbaalı Âşık Ziya, bu acı olaya ilişkin yirmi dörtlükten oluşan bir yaprak destanı kaleme almıştır. Destanın bazı dörtlükleri şöyledir:

Dinleyin söyleyim böyle acıyı	Ziya ile Zeki Aliyle Ahmet
Bu acı kalpleri sarmış ağlıyor	Şahin ile Fazlı çok çekti zahmet
Ağlatır evinde anne bacıyı	Yusuf ile Zihni nerede Mehmet
Yavrular babasız kalmış ağlıyor	Anneler saçını yolmuş ağlıyor
...	...
Yeni Çeltek maden kömür ocağı	Sefer ile İlyas İzzet, Ali
Çoğunun söndü yine ocağı	Mustafa Yılmaz'ın konuşmaz dili
Çocuklar istiyor baba kucağı	Yavuz'un Şerif'in solmuştur gülü
Üç kişi perişan kalmış ağlıyor	Ticaret bakanı gelmiş ağlıyor
...	...
Altmış dokuz ölü bakın kadere	Bekir ile Sadık herhalde kardeş
Ağlamak yakışır anne pedere	Yaşar'a Kemal'a olur mu sırdaş
Milleti düşürdü derin kedere	Bu kaza çok acı sanmayın gör geç
Bilmeyen bilenden sormuş ağlıyor	Çorum ile Kavak duymuş ağlıyor
...	...
Bu nasıl kazadır söylenir dilde	Âşık Ziya derki yazdım burada
Cesetler yanmış bilinmez hâlde	Kimi yavrum diye ağlıyor orda
Zonguldak Ereğli geliyor yolda	Elayak yanmıştır kalınca zorda
Suluca Merzifon gelmiş ağlıyor	Bütün TÜRK milleti duymuş ağlıyor

(Kadioğlu, 1965).

1965 yılında gerçekleşen bu maden kazasına ilişkin özellikle basın yayın organlarında yapılan haberlere bakıldığında tarihsel kayıt niteliğindeki gazete haberlerinde olayda hayatını kaybedenlerin altmış dokuz kişi olduğu (Oflamaz, 2017: 79) ve bunun sadece birer sayı olarak belirtildiği görülecektir. Oysa halk şairi, yirmi dörtlükten oluşan bu şiirinde kazada hayatını kaybeden maden işçilerinin tek tek isimlerine yer vererek her birini birer sayıdan ibaret görmemiş, onların ölümünün toplumda bıraktığı acıyı reel bir düzlemde sunmuştur. Sözlü tarihin kahramanlarını liderler arasından değil çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar adları dahi bilinmeyen insanlar arasından seçtiği ve asıl onların hikâyesini anlattığı gerçeği göz önüne alındığında halk şairinin de şiirinde tam olarak bu işlevi yerine getirdiği görülecektir.

Maden kazalarına ilişkin tespit ettiğimiz bir diğer halk şiiri, Erzurum'un Oltu ilçesi Duralar Mahallesi'ndeki kömür madeninde 12 Mayıs 1974 tarihinde gerçekleşen grizu patlaması neticesinde on işçinin ölümüyle sonuçlanan maden kazası üzerine Oltulu Âşık Mevlüt İhsanî'nin söylediği şiirdir.

Tarih yetmiş dörtte çıktı bir ateş	Bu ismimiz hayvah yadigâr kaldı
Sardı her tarafı duman ya Rabbi	İmdat için bize bir ekip geldi

Zalım felek koydu dağlar altında Öyle bir acıdır hayvah cihanı aldı
 Kesildi her yandan güman ya Rabbi Dillerde söylenir bir zaman ya Rabbi
 ...
 Cenazeler birer birer geliyor Ocağın kapusunda boyun burarlar
 Yavruların sesleri dağları deliyor Nerde kaldı cenazemiz ararlar
 Anneler de kuzu deyu meliyor Çıkanlar da üryan olmuş sararlar
 Dayanılmaz derttir yaman ya Rabbi Bu derde bulunmaz derman ya Rabbi

 İbrahim, Muzaffer, Hasan Çalışkan Ne yapalım bu iş Allah'tan oldu
 Hangi bir derdize yanam alışam Bu kader yerini arayıp buldu
 Onu birbirinden olmuş perişan Hamdolsun köyümüz imanla doldu
 Sen merhamet eyle aman ya Rabbi Dillerde okunur Kur'an ya Rabbi
 ...
 Bir anda bir afet canımız aldı İfade vermeye diller dolaştı
 On bir gün cesetler toprakta kaldı Hâkim savcı hemen gelip ulaştı
 Bilen yok ya Rabbi halimiz noldu Der İhsani cansız gemi ulaştı
 Bu derde sen gönder derman ya Rabbi Cümleye nasip et iman ya Rabbi
 (Bedir, 2019: 60-61).

Söz konusu maden kazasına ilişkin haber, bir gün sonra yayımlanan Cumhuriyet gazetesinde şöyle aktarılmıştır:

Resim-1: 13 Mayıs 1974 tarihli Cumhuriyet gazetesi manşet sayfası (URL-2).

Yaşananlar bu gazete haberinde; “Oltu yakınlarındaki kömür işletmesi ocağında meydana gelen grizu patlaması sonucu göçük altında kalan 10 işçi ölmüştür. Grizu patlaması sırasında İbrahim Çalışkan, Musa Kılıç, Mehmet Öztürk hemen ölmüş, ağır yaralı Hasan Çalışkan adlı işçi...Devamı Sa.7’de” şeklinde ifade edilmiştir. Duygudan uzak, yalnızca yaşananları haber veren bu beyanın yanında Aşık Mevlüt İhsani’nin seçtiği “ya Rabbi” şeklindeki ayağın tüm şiire yansıyan duygusu ise yaşanan bu ölümler nedeniyle Tanrı’ya acı bir yakarışın tezahürüdür.

Âşık Mevlüt İhsanî kendisi de bölgedeki ocakta çalışan işçilerden birisidir. Ocakta ölen çoğu işçi onun arkadaşları olduğundan onların ölümlerinden duyduğu acı, sazına ve sözüne yansımıştır (Bedir, 2019: 60). Halk şairinin olayı yaşayan kişilerden biri olması, yaşananları bizzat birinci el kaynaktan aktaran bu halk şiirinin sözlü tarih malzemesi olarak kabul edilebilirlik etkisini de arttırmaktadır.

Madenlerde yaşanan ve fazla sayıda ölüme neden olan kazaların pek çoğu, kömür madenlerinin gölgesinde şehirleşmiş bir il olarak tanımlayabileceğimiz Zonguldak’ta meydana gelmiştir. Zonguldak ilinin ekonomisi sanayiyle birlikte madencilığe dayanmaktadır. Türkiye’de taşkömürü üretiminde birinci sırada yer alan Zonguldak ili, boksit, manganez, barit, dolomit, fosfat,

kuvarsit, kuvars kumu ve şiferton gibi maden rezervlerine de sahiptir (Çeştepe vd., 2016: 17). Dolayısıyla Zonguldak; kaderi kömürle birleşmiş, sosyo-ekonomik yapısı da buna göre şekillenmiş bir şehirdir.

Kömür üretiminin başlamasından sonra kısa zamanda kent merkezi hâline gelen Zonguldak'ın tarihi, bulunduğu yörenin tarihinden çok yenidir. Çünkü şehrin oluşumu bu çevredeki kömür madenlerinin işletilmesiyle başlar. 1840'lı yıllarda başlayan taş kömürü üretimi 1850'den sonra hızlanınca kömür havzası da giderek büyümüş ve gelişmiştir. Yöre insanının hayatı da bu gelişmenin çerçevesinde şekillenmiştir. Maden ocaklarında, ilkel koşullarda çalıştırılan yöre insanı; iş kazaları sonucu kolu bacağı koparak, göçük ve grizularda can vererek ya da sağlıklı yaşam hakkını kaybederek "kömür işçisi" olmak zorunda kalmıştır (Zaman, 2021: 28-29). Zamanla şiddeti artan bu acı kazalar, sadece yöre halkını değil tüm ülkeyi derinden sarsan travmatik deneyimler olarak toplumsal hafızada yer etmiştir.

Zonguldak yöresinde meydana gelen maden kazalarından kronolojik olarak bakılacak olursa hakkında halk şiiri tespit ettiğimiz ilk vaka 7 Mart 1983 tarihinde Zonguldak'a bağlı Kandilli (Armutçu) beldesinde gerçekleşen ve 103 işçinin ölümüyle sonuçlanan grizu patlamasıdır. Bu kaza; TTK'ye ait maden ocağında gerçekleşmiş, patlama sırasında ocakta bulunan 406 işçiden 103'ü hayatını kaybetmiştir. Aynı anda çok sayıda maden işçimizin hayatını kaybettiği bu vaka, Âşık Nurşah'ın dilinden sözlü şiir geleneğine ağıt formunda şu sözlerle aktarılmıştır:

Karadeniz Ereğlisi Ağıtı

Kandilliye sardı kara bir duman Böyle miydi maden altı bu yerler?

Her yuvada ayrı feryatlar inler Yıkılır sırt üstü hali görenler

Yıktı ocakları ansızca aman Ocağın altında genççe erenler

Her yuvada ayrı firkatlar inler Her yuvada ayrı yürekler inler

Kimi muradını alamadı vay Nişanlı muradın sandığa salmış

Çoluk-çocuğuyla aramızdan zay Taze gelin gönlün toprağa solmuş

Kimi yeni evli baharında toy Kaç yıllık evliler şimdi dul kalmış

Her yuvada ayrı Ferhat'lar inler Her yuvada ayrı gurbetler inler

Kara bulut çöktü yağmur çilesin Kimler nerden nere geldi kul oldu?

Şu gözlerden gayrı yaşın silesin Erzurum, Kars, Ereğli'ye yol aldı

Ana-babaların yüzü gülesin Acımız dünyada şoklara saldı

Her yuvada ayrı can fertler inler Her yuvada ayrı hasretler inler

Analar saçını acıyla yolar Bayrağa sarıldı tabutlarımız

Babalar yaşını kan ile bular Kandilli'de yaktık ağıtlarımız

Yavrular babanın cesedin yalar Nurşah dua eder yiğitlerimiz

Her yuvada ayrı ibretler inler Her yuvada aynı dert yurtlar inler

(Coşkun, 2022: 505-506).

Sözlü kültür ürünleri içerisinde sözlü tarihe kaynaklık eden en önemli halk edebiyatı unsurlarından biri olan ağıtlar, kadın âşıklar/halk şairleri tarafından sıklıkla icra edilmiş bir türdür. Acı olayların, ölümlerin halk nezdinde açtığı yarayı kadın halk şairleri, ağıtlarda etkili bir biçimde gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Yaşanan maden faciaları da neden olduğu ölümler, arkasında bıraktığı acılı aileler ve yas tutan bir toplumun tarihsel süreçteki travmalarının izlerini taşıması bakımından ağıtlara konu olmuştur.

Âşık Sarıcakız (İlkin Manya) da 1970'lerde Zonguldak'ta gerçekleşen maden kazalarında hayatını kaybeden maden işçilerini anmak amacıyla kaleme aldığı "Maden İşçisi" adlı şiirinde, ölümle burun buruna çalışan bu kişileri şu sözlerle anar:

Evini ısıtan taş kömürünü	Yılmayıp çalışır yer kucağında
Yer altında arar maden işçisi	Kışın soğuşunda, yaz sıcaklığında
Ekmek için hiçe sayar ömrünü	Yerin altındaki taş ocağında
Kefenini sarar maden işçisi	Nice dağlar yarar maden işçisi
El yüzü kapkara aktır benizler	SARICA az gelir yaslar ağıtlar
Kazımaktan kan tükürür genizler	İşe yarasaydı laflar öğütler
Bazen de göçükler birbirin izler	Kozlu'da can verdi nice yiğitler
Al karanfil derer maden işçisi	Taşı canla kırar maden işçisi

(Şirin, 2022: 171).

Sarıcakız'ın da dizelerinde andığı Zonguldak'ın Kozlu ilçesi, özellikle kentte yaşanan ölümlü maden kazalarının büyük çoğunluğunun gerçekleştiği bölgeyi içine almaktadır. Özellikle 1992 yılında Kozlu ilçesindeki taş kömürü madeninde meydana gelen grizu patlaması neticesinde 263 madencinin aynı madende hayatını kaybetmesi, kentte ve tüm ülkede büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Yakın tarihlerde de pek çok maden kazasının gerçekleştiği şehirde, Kilimli beldesindeki Türkiye Taşkömürü Kurumuna ait Karadon Müessese Müdürlüğü'nün kömür ocağında 17 Mayıs 2010 tarihinde yerin 540 metre altında gerçekleşen grizu patlamasında 30 işçi göçük altında kalmış, 28 işçinin cenazesi 20 Mayıs 2010 tarihinde ocaktan çıkartılırken 735 metre derinliğindeki kuyuya düştüklerinden şüphelenilen diğer iki işçiye ise olay gününden 100 gün geçmesine rağmen ulaşılamamıştır. Patlamanın ardından 720 metre derinlikteki iki işçinin cenazesine ancak sekiz ay sonra ulaşılabilmektedir (URL-3). Âşıklık geleneğinin yaşatıldığı bir kent olmayan Zonguldak'a yerleşen ve yaşamını burada sürdüren Âşık Yanarı'nın kendi ifadeleri ile 2010 yılında yaşanan maden kazası üzerine kaleme aldığı bu şiir, fazla sayıda maden faciası yaşanmasına rağmen bölgede oldukça az tespit edilebilen ağıt örneklerinden birisidir:

Ağıt

Acı haber madenlerden yükseldi	Büyükler birleşti öldükten sonra
Feryadımız ahu zara ulaştı	Acılar feryada döndükten sonra
Türkiye birleşti koştı yardıma	Baykuş yuvamıza konduktan sonra
Kurt madenci zaman ile yarıştı	Anam bacım ah çekerek ahlaştı

Yıllar boyu bitmez bu acı sızı	Âşık Yanarıyım ben de yanarım
Kaderimiz böyle yazılmış yazı	Ölenlere haktan rahmet dilerim
Eksik eylemeyin bizden duazı	Matem tutar karaları bağlarım
Tüm yürekler birlik olup ağlaştı	Gözyaşlarım ummanlara ulaştı

(Demir, 2016: 96).

Âşık Yanarı'nın kaleme alış nedenini kendi sözleriyle;

"Grizodan (3 Mart 1992) sonra Zonguldak bir acayip bi durum oldu yani işçi kalmadı... Baykuş bile durmayacak bir yer hâline geldi. Bilhassa bu Kozlu... Zonguldak yine vilayettir biraz kalabalık da... Bunun üzerine *Bir Zamanlar Bülbül Öten Bağında* diye bir şiirim var." (Demir, 2016: 99)

şeklinde ifade ettiği *Bir Zamanlar Bülbül Öten Bağında* adlı halk şiiri, madenlerde yaşanan tarihî can kayıplarına acı bir isyan hükmündedir:

Bir Zamanlar Bülbül Öten Bağında

Bir Zamanlar Bülbül Öten Bağında Bir gün düzelecek dedim olmadı
 Baykuş bile durmaz oldu Zonguldak Binde bir ihtimal bile kalmadı
 Arı gibi çalışırdı işçiler Cenazem kılmaya insan kalmadı
 Ağlanacak hâle geldi Zonguldak Ağlanacak hâle geldi Zonguldak

Evini barkını terk eden gitti Âşık Yanarı'yı bu dert yaralar
 Kader bile insanlara çark etti Boş kalan bütçeye doldu fareler
 İşsizlik bir çile bizi ağlattı İçim gam deryası gözlerim ağlar
 Ağlanacak hâle geldi Zonguldak Ağlanacak hâle geldi Zonguldak

...

“Cenazem kılmaya insan kalmadı” sözleri, bu bölgede yaşanan ve aynı anda yüzlerce insanın hayatını kaybettiği maden kazalarının toplumda bıraktığı etkiyi gün yüzüne çıkaran bir mısra olması bakımından önemlidir. Âşık Yanarı, bölgede yaşayan bir âşık olarak Zonguldak'ın tarihsel sürecinde sık sık yaşadığı maden kazası felaketlerine bizzat şahit olmuş bir halk şairidir. Zonguldak'ın Kozlu ilçesinde kendi işlettiği kahvehanesine de en çok maden işçilerinin geldiğini, onlarla sıklıkla vakit geçirdiğini ve bu acılara bizzat tanık olduğunu şu sözlerinden de anlamak mümkündür:

Tabii benim kahvemde zaten bütün maden işçileri sıra beklediler oturmak için. Sandalye yok, yer küçük. Ayakta beklediler ki birisi kalksın biz oturalım diye. Bütün madencilerin içinde yaşadım yani... benim kahvede altmış beş kişi vardı, altmış beşi de grizoda kaldı. Hepsini birden gitti. Bir kişi izinliydi köyde, onun da kardeşi öldü içerde, o kaldı, bir kişi kaldı. Öylecesine, ertesi gün baktık kahvede kimse yok. Öyle oldu işte, çok insanlar öldü. Belki o zaman beş yüz, altı yüz kişi dediler ama benim bildiğim çok fazlaydı yani (Demir, 2016: 92).

Yanarı bu sözlerle kendisi bir maden işçisi olmasa da madenlerde çalışan işçilerin hayatına temas ettiğini ve onların yaşamış olduğu ölümlere, acılara bizzat tanıklık ettiğini ifade etmektedir. Bu anlamda Âşık Yanarı'nın kaleme aldığı ağıt oldukça önemlidir. Yaşanan olayların şahidi olan halk şairinin kaleminden aktarılan söz konusu dizeler, bu anlamda sözlü tarihe kaynaklık edecek niteliktedir.

Zonguldak, bölgede o kadar ölüm yaşanmasına rağmen Anadolu'nun diğer bölgelerine kıyasla ağıt yakma geleneğinin çok yaygın olmadığı bir yer olarak dikkat çeker (Demir, 2016: 96). Bu noktada ağıt yakma geleneğinin sözlü kültürün yaşadığı ve âşıklık geleneğinin etkilerinin canlı şekilde hissedildiği bölgelerde daha yaygın olarak işlevselliğini koruduğu hatırlanmalıdır. Ancak Zonguldak şehri, âşıklık geleneğinin etkisinin oldukça zayıf kaldığı bir bölge olması bakımından daha farklı bir noktada konumlanır. Çaycuma halk şairi, türkü derleyicisi ve bağlama sanatçısı olan Hüseyin Çakır'ın bağlamayı ve saz şiiri geleneğini bu bölgede yaygınlaştırma çabalarının da burada yer bulamayışı hem arkadaşı hem de öğrencilerinden bağlama sanatçısı İsmail Özkan (Şah İsmail) tarafından şu sözlerle açıklanır:

Hüseyin Çakır, Bartın'da kaldığı süre içinde, saz ustalarından Baba Ziya (Özden), Muzaffer Özden, Avni Özden'le iç içeydi. Onlarla saz ortamlarını paylaştı. Bağlama çalmaya Bartın'da başladı. Çaycuma Halkevi'nde 1944-1945 yıllarında bağlama kursu açtı. Ben dahil birçok kişi bağlama kursuna gittik. Hüseyin Çakır benim ilk ustamdır. İkinci ustam da Halk Müziği Sanatçısı Şemsi Yastıman'dır. Birçok şeyi Hüseyin Çakır'dan öğrendim. O üstün bir yetenekti. Kendine özgü bir mızrabı vardı. Çoğunlukla oyun havası çalardı. Bazen de uzun hava çalar söylerdi. İnsanlar ondan ilham almalıydı ama almadı. Hüseyin Çakır tek başına bağlamayı yaygınlaştırmadı. Çünkü buralarda böyle bir gelenek yoktu... Saz çalmak bu çevrede hoş karşılanmıyordu. Saz çalanlar Çingenelerle eşdeğerde görülüyor, ayıp karşılanıyordu... (Akyol, 2016: 49-50).

Halk müziği ve halk şiirine karşı üstten bir bakışın ve önyargının hâkim olduğu şehirde sözlü geleneğin yeterince gelişmemesi böyle büyük acılar yaşanmasına rağmen yeterli bir ağıt geleneğinin şehirde hâkim olmamasını da bir bakıma açıklar. Zonguldak'ta ağıt konusundaki bu eksiklik, esasında halk şiiri/halk türküleri konusunda da karşımıza çıkar.

Zonguldak'ın kendi yoğrulduğu folklor olayları bakımından bu denli kısır kalışı konusunda şair madenci Ahmet Turgut (Etingü) birtakım açıklamalarda bulunur. Turgut'a göre; Karaelmas diyarı Zonguldak'ın bağlamı mevcut iken folklorik ürünlerde böyle zayıf kalışı, bu bölgeyi uzun yıllar sömüren Fransızların dejenerasyonunun bir sonucudur. Onlar kömür gibi toprak altı servetimizin en önemlisi sayılabilecek cevherini işlerken bu cevheri çıkarmak için kullandıkları maden işçisini de dejenere etmek için uğraşmışlardır. Kapitalist organizasyonların öncelikli amacı, kendi amaçlarına uygun bir toplum yaratmak olduğu düşüncesinden hareketle Turgut'a göre; Zonguldak'ın başına gelen, bu şehri madeni ve insaniyla birlikte mahvetmeye çalışan ve bunda bir derece başarılı olan şey Fransız sömürgecileridir. Fransızlar onlarca yıl bölgede çalıştırdıkları amelenin (maden işçisinin) bedenini sömürdüğü gibi beynini de sömürmüş, duyamaz, düşünemez hâle getirmiştir. Bu durumdaki amelelerde de ne mâni yakacak ne de türkü söyleyecek hâl ve derman kalmıştır. Yüz seneye yakın bölgede maden işletmeciliği yapmış olan Fransızlar, Turgut'a göre bu durumun sorumlusudur (Kalyoncu, 2011: 243-244). Turgut'un görüşleri ışığında bölgede bulunan kömürle birlikte özellikle kömür işletmesini gerçekleştirmek amacıyla Zonguldak'ta yerleşen yabancı nüfusun geleneksel kültüre olan genel etkisine de değinmek gerekir.

Zonguldak, kömürün üretilmeye başlandığı 1848'li yıllardan başlayarak yöreye yabancı işçilerin getirildiği bir bölge hâline gelir. Bölgede kömürün işletilmesine yönelik madenleri işleten yabancıların çoğunlukta olması nedeniyle Zonguldak, daha 1911 yılında Türkçe dışında altı yabancı dilin-Fransızca, İtalyanca, Hırvatça, Rumca, Ermenice ve İbranice-konuşulduğu bir kent durumundadır. Bu dillere İngilizce ve Almanca da zamanla eklenir. 1920'li yıllarda toplam il nüfusu otuz bini bulurken bölgede çoğunluğu maden işleticisi, yöneticisi ve çalışanı olmak üzere altı bin civarında gayrimüslim yaşamaktadır. Zonguldak kent merkezi daha 1920'li yıllarda Batılı yaşam tarzı ile iç içedir. İstanbul'dan gemi ile orkestra getirtilerek yılda en az iki kez balo düzenlenir. Hanımlar bu balolarda giyecekleri giysileri vapurlarla gittikleri İstanbul'daki terzilere diktirirler. Aynı yıl Fener semtindeki konakta haftada bir iki kez sinema filmi oynatılır. Fener semtindeki EKİ (Ereğli Kömür İşletmeleri) tenis kortlarında iddialı maçlar tertip edilir. Bütün bunlar Zonguldak'ın ülkemizde İstanbul'dan sonra Batı kültürüyle tanışan ilk kentlerden biri olduğunu gösteriyor (Kalyoncu, 2011: 241-242). Cumhuriyet'in ilk ili yapılan (1924) Zonguldak'ın, kömür işletmeciliği nedeniyle bölgede yerleşen yabancıların ve kent soylu yaşam biçiminin verdiği etki ile zamanla halk kültürüne ve halk edebiyatına ait unsurlara karşı üstten bakışın geliştiği ve elitist bir yaklaşımla saz şiiri/halk şiiri geleneğinin çok da ciddiye alınmadığı bir yer hâline dönüşmüş olması mümkündür. Yukarıda Çaycuma halk sanatçısı Hüseyin Çakır'ın yaşadıklarına dair aktarılanlar da bu durumu doğrular niteliktedir.

Elbette kent, halk edebiyatına dair zayıf bir bölge olsa da hiçbir ürün üretilmemiş demek mümkün değildir. Madencilik üzerine söylenmiş mâniler, derlenen maden memoları, sayısı az da olsa türküler vs. bölgede yaşayan bir sözlü geleneğin var olduğunun ispatıdır. Ancak elbette bölgede daha kapsamlı bir sözlü gelenek var olsa idi "maden" gibi bir sosyo-ekonomik ve kültürel mecranın etrafında daha fazla halk şiiri tespit etmek ve sözlü tarihe kaynak olarak referans sunmak mümkün olurdu. Zonguldak özelinde düşünüldüğünde bu söylenenler sözlü tarih çalışmalarına kaynaklık edecek halk edebiyatı kaynaklı verilerin bölgede daha zayıf bir yekûn teşkil etmesini açıklar niteliktedir. Yörede yaşanan maden kazalarına ilişkin halk şiiri örneklerinin daha çok ülkenin başka bölgelerinde yaşayan halk şairleri tarafından dile getirildiği görülmektedir.

Zonguldak ile ilgili olarak bunca ölümlü maden kazası yaşanmasına rağmen yörede aktif bir âşıklık geleneğinin olmamasının yanında bölgede yaşayan halk arasında da yaşatılan bir ağıt geleneğinin varlığına dair emareler tespit edilememiştir. Bunun ise bölgedeki sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik yapı ile ilgili bir arka planı olduğu düşünülmektedir. Uzun yıllar boyunca bölgede yaşayan halkın neredeyse tek geçim kaynağı hâline gelen maden işçiliği, burada yaşayanlar için bir tercihten ziyade zorunluluğa dönüşmüştür. Bu konu ile ilgili olarak; 1992 yılında Kozlu ilçesinde gerçekleşen ve 263 maden işçisinin ölümüyle sonuçlanan maden faciasından sonra yaşananları kayıt altına almak üzere bölgeye giden ve faciaya dair yaşananları fotoğraflayan foto muhabir Ali Öz'ün, kendisiyle yapılan röportajda sarf ettiği şu sözleri iyi analiz etmek gerekir:

Cenazelerdeki o ağıtsız gömülmeler yani sessiz gömülmeler çok etkileyiciydi. Yani ağıtını bile ağlayamıyordu insanlar, böyle o acıyı içlerine atıyorlardı. Bir çaresizlik yaşıyorlardı, yani benim için

çaresizliği orada asıl gözlemediğim olay... Toplu cenaze gömülmedi. Cenaze töreni düzenlenmedi, tek tek aile yakınlarına verildi... Toplu bir cenaze töreni bile düzenlenmedi. Her köyde bir cenaze misali bir sürü yüzlerce cenaze dağıtılarak gömüldü. Ve (ölenlerin) yakınları, hatırladığım bildiğim (kadarıyla) çalışmaya yine devam ediyorlardı. Çünkü tek geçim kaynakları kömürdü o insanların. Çaresiz başka iş imkânları yok... O dönemde Özal dönemi idi ve hep maden ocaklarının kapatılması yönünde baskılar vardı. Hükümet politikası o yöndeydi. Ama madencinin de orada yapacak başka bir geçim kaynağı yoktu. Yani ölüm pahasına ekmeğini kazanmak için o ocakta çalışmak zorundaydı ve ocağın kapatılmasını istemiyorlardı (URL-4).

Öz'ün bu cümleleri, esasında kentte madende çalışmak zorunda olan halkın içinde bulunduğu çaresizliği gün yüzüne çıkarmaktadır. Birkaç hafta önce ailesinden bir yakınımı o madende kaybeden kişiler, yeniden madende çalışmak için o işe başvurmak zorunda kaldıkları bir yaşam koşulu içerisinde idiler. Zonguldak'ta yaşayan bir madencinin söylediği belirtilen; "Aşağıda ölüm var, yukarıda açlık; aşağıdaki ölüm olasılık, yukarıdaki açlık kesin!" sözleri de esasında bu durumu en net açıklayan cümlelerden birisidir. Bu noktada folklor ürünlerinin en önemli işlevlerinden olan hafızada kalıcılığı tekrarlarla sağlama, burada olumsuz bir işlev mahiyetine bürünmektedir. Maden kazaları ile ilgili acı dolu ağıtlar yakılması ve bu acının sürekli hafızada tutulması; o madene inmekten başka çaresi olmayan bir topluluk için acısını dile getirerek rahatlama etkisi yaratmaktan öte, hatırlarlarsa aşamayacakları ancak aşmak zorunda oldukları bir gerçekle her seferinde yeniden yüzleşmelerine neden olacaktır. Kanaatimizce yöre insanının içinde bulunduğu bu sosyo-ekonomik ve psikolojik etkenler de yörede bu acı olayların folklor ürünlerine çok fazla yansımamasının nedenlerinden biridir.

Son yıllarda ülkemizde gerçekleşen ve Türk milletini derinden etkileyen, dünyada da yankı uyandıran en büyük ölümlü maden kazalarından biri, Manisa'nın Soma ilçesinde gerçekleşen kömür madeni kazasıdır. "Soma Faciası" olarak da anılan bu maden kazası, 13 Mayıs 2014'te Soma Kömür Madeni işletmesinde çıkan yangın ve zehirlenmeye bağlı olarak 301 maden işçimizin aynı anda hayatını kaybetmesine neden olmuş ve toplumsal hafızada derin yaralar açmıştır. Yaşayan halk şairleri arasında da bu acı olayın tezahürü olarak birçok halk şiiri söylenmiş/kaleme alınmıştır.

Düziçili Âşık Mustafa Akpınar'ın Soma'daki maden faciası üzerine hissettiği acıyı, *Ağladım* adlı şiirinde görmek mümkündür. Altı dörtlükten oluşan bu şiirin bazı dörtlükleri şöyledir:

Cennet vatanımın başı sağ olsun	Analar ağlıyor gelinler taze
Ben Soma'yı duydum duydum ağladım	Bakın hele canlar geline kıza
Acısı içimde can nasıl gülsün	Peş peşine gelir oldu cenaze
Yaşamadan caydım caydım ağladım	Kara yere koydum koydum ağladım

Mayıs on üç idi haberi geldi	Dert Ozanı duman çökünce dağa
Üç yüz bir bahçenin gülleri soldu	Soma'da alevler düştü ocağa
Ciğirim kor oldu gözlerim doldu	Ana yavrusunu almış kucağa
Cenazeyi saydım saydım ağladım	Şu sinemi oyduym oyduym ağladım

(Canlı, 2021: 175-176)

Şiirlerinde Dert Ozanı mahlasını kullanan âşık, olayın tarihi ve hayatını kaybedenlerin sayısını şiirin ikinci dörtlüğünde beyan ederek tarihe ışık tutmuştur.

Soma'daki maden faciası üzerine şiir kaleme alan âşıklardan biri de Âşık Yoksul Derviş'tir. Derviş'in yirmi dört dörtlükten oluşan şiirinin bazı dizeleri şöyledir:

Salı günü acı haber duyuldu,	"Çıkarın çizmemi batmasın sedye",
Madenciler Şehit oldu Soma'da;	Esirgerdi devlet malıdır diye,
Türk Milleti derin yasa boğuldu,	Ağladı insanlar böyle duyguya,
Anneler bağrını deldi Soma'da.	Gözyaşları bir sel oldu Soma'da.

Duydular haberi 13 Mayıs'ta, Türk halkı yaşlıdır ciğeri yandı,
 Madenci evleri hep bütün yasta, Çekildi bayraklar yarıya indi,
 Bu acıya yandı dünya herkeste, Çekildi bayraklar yarıya indi,
 Bizim de kalbimiz kaldı Soma'da. Sineleri kömür deldi Soma'da.

Dünyada duyuldu acı felaket, Bir dilim ekmeğe bir avuç kömür,
 Anneler gününde boşandı feryat, Üçyüz küsur kişi verdiler ömür,
 Öyle bir acı ki koptu kıyamet, Kaldı yavruları hep domur domur,
 Üçyüzbir can Şehit oldu Soma'da. Çiğdemler, çiçekler soldu Soma'da.

Üçyüzbir hanede ocak söner mi? İşte görünüyor facia hali,
 Gitti madenciler geri döner mi? Nedenini kimse bilmez ahvalı,
 El aman Allah'ım çaresi var mı? Şu Yoksul Derviş'in biçare hali,
 Hepsinin vadesi doldu Soma'da. Gözyaşlarını bir sel oldu Soma'da

(URL-5).

Yaşanan acının derinliği, Yoksul Derviş'in dizelerine yansımıştır. Olayın tarihi, hayatını kaybeden madenci sayısı gibi maddi somut verilerin yanı sıra geride kalanların duyguları, yer altında çalışıp bir avuç kömür çıkarmak uğruna canlarından olan maden işçilerinin manevi kayıpları da şiirin geneline konu edilmiştir. Ayrıca Yoksul Derviş, Soma maden faciasından sağ kurtarılan işçilerden biri olan Murat Yalçın'ın ambulansa bindirildiği sırada yaşanan o derin faciaya ve yaralarına rağmen hâlâ devlet malını düşünerek “Çizmem kirli çıkarayım mı?” şeklindeki sorusunda yer alan hassasiyetini de şiirine konu edinmiştir. Tüm Türkiye'yi derinden sarsan ve televizyon ekranlarından canlı yayında izlenen bu duygu yüklü görüntüleri halk şairi de dizelerinde aktarmış ve bu vakayı, maden işçisinin o durumda bile devlet malını düşünerek esirgemesi olarak yorumlamıştır.

Soma'daki maden faciası üzerine kaleme alınan madenci şiirleri diğer olaylara göre daha fazladır. Bunun nedeni hem yaşanan kazanın ülke tarihinde aynı anda en fazla ölümün gerçekleştiği maden kazası olması hem de günümüze yakın bir tarihte gerçekleşmiş olmasındandır. Halk şairleri gerek sosyal medyada gerek kendi arşivlerinde bu faciaya ait şiirleri paylaşmışlardır. Bu şiirlerin pek çoğunda dikkati çeken nokta, halk şairlerinin çoğunluğunun şiirlerinde, yaşanan bu faciayı iktidar söylemine uygun bir şekilde “kader, kaza, takdir-i ilahi, imtihan” gibi sözlerle aktarmalarıdır. Âşık Nurşah'ın dizelerinde “İmtihanlar kolay geçilmiyor serde” dizesi, burada yer vermediğimiz Sivaslı Âşık Halil'in *Soma'ya Ağıt* adlı şiirinde “Kadere kazaya eğledik iman / Kader böyle imiş ne gelir elden” (Topçu, 2018: 97) dizeleri bu bakış açısını örneklemektedir. Ancak Âşık Hüseyin Sümmanioğlu'nun *Soma Ağlıyor Türkiye Ağlıyor* adlı şiirinde ise halk şairlerinin folklorun protesto işlevine de uygun olarak bir uyarı, bir durum tespiti niteliği taşıyan şu dizeleri yer alır: “İki bin on dördün mayıs on üçü/ Görülmemiş garip zaman ağlıyor/ Bilmem takdir yoksa ihmalin suçu / Bu tufana yahşi yamana ağlıyor... Geleceğe karşı tedbir almalı / Tedbiri aşanı kader bilmeli...” (Baş, 2018: 142-143). Soma'da yaşanan maden faciasına ilişkin Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin yayımlanmış olduğu *Soma Maden Faciası TMMOB Raporu*'nda (2014: 25-42), Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi'nin yayımladığı *Soma Maden Faciası Raporu*'nda (2014) ve çeşitli bilirkişi raporlarında faciaya ilişkin ihmallere ve sorumluluklara oldukça açık bir şekilde rapor edilmiştir. Yaşanan bu trajediyi sözlü tarihin dolaysız aktarıcılarında biri olan halk şairlerinin aktarım biçimi de olayın kayıt altına alınış biçimini ve kolektif bilinçte ne şekilde yer ettiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Fakat burada halk şairlerinin büyük çoğunluğunun bu acı olayı bir doğal afet gibi kabul ederek kadere bağladıkları, eleştirel bir bakış açısıyla olayı aktarmaktan beri durdukları görülmüştür.

Soma'da yaşanan büyük maden faciasından altı ay gibi kısa bir süre sonra ise Karaman'ın Ermenek ilçesine bağlı olan Pamuklu köyü yakınlarında Has Şekerler Madencilik firmasına ait bir madende yaşanan su baskını nedeniyle 18 işçinin mahsur kaldığı ve hayatını kaybettiği bir maden kazası daha gerçekleşmiştir. Soma kazası ile ilgili halk şiirlerini derlerken karşımıza çıkan çalışmalardan birinde Âşık Gökmen Dursunoğlu'nun bir şiirine yer verilmiştir. Âşık Gökmen Dursunoğlu'nun "Somada maden kazasında hayatını kaybeden 301 kişi için yazdığım şiir." (Kildiş, 2022: 241) notuyla birlikte yer verilen ve adı da *Soma* olan bu şiirinde birbirine yakın dönemlerde gerçekleşen Soma ve Ermenek maden kazalarında yaşananların karışmış olabileceği tespit edilmiştir.

Soma

Zengin doysun diye girdik madene
Zaten fakir insan sayılmaz imiş
Çökünce başıma o kara zindan
Ne bilem feryadım duyulmaz imiş

Tek derdim çalışam ocağım yakam
Balık mıyım coşkun sularla akam
Babama bir lastik almış kaymakam
Altından da olsa giyilmez imiş

Gökmen bilmem hangi derdime yanam
Titredi yüreğim bende insanam
Oğlum yüzme bilmez demese anam
Ölmeyince namım yayılmaz imiş (Kildiş, 2022: 241).

Âşık Gökmenoğlu'nun *Soma* ismini verdiği ve Soma'da gerçekleşen maden kazası üzerine kaleme aldığını belirttiği bu şiirde, Ermenek'te gerçekleşen maden kazasında yaşanan iki olaya telmihte bulunulmuştur. Bunlardan ilki, haber kanallarına da yansıyan ve maden işçilerinden birinin yaşlı babasının oğlunun cenazesinde giymiş olduğu yıpranmış lastik ayakkabıları ile tüm Türkiye'yi hüzne boğduğu sahneler ile ilgilidir. Bu olaydan sonra Ermenek Kaymakamlığı'nın kendisine ayakkabı olarak göndermesi pek çok haber sitesinde (URL-6) de haber olarak kaydedilmiştir. Şair, bir babanın çaresizliğini ve gururunu ortaya koyan bu olayı şiirine konu edinmiştir. Şiirin Ermenek'teki maden kazası üzerine kaleme alındığını kanıtlar nitelikteki ikinci telmih ise bu kazada madeni su bastığı için dışarıda evladının kurtarılmasını bekleyen bir annenin-aynı maden işçisinin annesinin- "Oğlum suda yüzme bilmez ki." (URL-7) diyerek yaşadığı çaresizliği dile getirmesine ilişkin sözleridir. Hayatını kaybeden maden işçisinin ağzından seslenen Âşık Gökmenoğlu, annesi bu sözleri söylemese o işçinin ölmeden namının yayılmayacağını söyleyerek adeta ölen maden işçileri adına sitem etmiştir. Şiirin adı her ne kadar *Soma* olsa da içeriği bize sözlü tarih bağlamında hangi olaya kaynaklık edebileceğinin kanıtlarını sunmuştur.

Son olarak yakın dönemde Bartın'ın Amasra ilçesinde Türkiye Taşkömürü Kurumu Amasra Müessesesi Müdürlüğü'ne bağlı maden ocağında 14 Ekim 2022 tarihinde gerçekleşen ve yeraltındaki 110 işçiden 42'sinin ölümüyle sonuçlanan maden kazası çalışmaya konu edilmiştir. Grizu patlaması nedeniyle gerçekleşen bu kaza da diğer kazalar gibi ne yazık ki maden işçilerinin bir kısmının ölümü ile sonuçlanmış ve bir kazadan faciaya dönüşmüştür. Yaşanan bu faciaya ilişkin halk şairleri tarafından kaleme alınan şiirlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu şiirlerden ilki Sivaslı Âşık Kaptani'ye aittir. Âşığın *Bartın Kömür Ocağı* adlı şiirinde yer alan iki dörtlük şöyledir:

Bartın'dan acı haber alınca
Çatılır kaşlarım şehitler için
Bir yavru bak babam burda deyince
Dökülür yaşlarım şehitler için

...
Kaptani amaç ne bir avuç kömür
Gencecik çağında bitiyor ömür
Bilmeyen sanır ki dört başı mamur
Kaybolur düşlerim şehitler için (18 Ekim 2022) (URL-8).

Âşık Kaptani'nin 14 Ekim 2022'de gerçekleşen ve henüz acısı çok taze olan bu maden faciası üzerine kaleme aldığı şiiri, 18 Ekim 2022 tarihlidir. Âşığın sosyal medya hesabında paylaştığı bu şiirinde yine olayda hayatını kaybeden maden işçilerinden birinin cenazesinde yaşanan olaya bir gönderme bulunmaktadır. Hayatını kaybeden maden işçilerinden birinin cenazesinde vefat eden işçinin tabutu başında bekleyenler arasında bulunan küçük yaşlardaki kız çocuğu, yakalara takılması için verilen küçük fotoğraflarda babasını görünce annesine işaret ederek; "Anne bak babam burada!" sözleriyle olaya tanık olan herkesin bu üzüntüyü derinden hissetmesine neden olmuştur. Âşık Kaptani de hem bu olayın hem de bir avuç kömür uğruna genç yaşta yitip giden 42 ömrün kendisine hissettirdiği acıyı dizelerine yansıtmıştır.

Aynı maden kazası üzerine sıcağı sıcağına kaleme alınan bir diğer halk şiiri ise Âşık Necati Aksakal'a aittir. Aksakal'ın 16 Ekim 2024 tarihinde kaleme alınmış ve bu tarihle sosyal medya hesaplarında paylaşılan şiirinde şu dizeler yer alır:

...
Kırızuyumuş tırafaymış her neyse
Bir avuç kömüre bu canlar değse
Zifirden kefeni tek bir can geysel
Bağışlasan şu Bartın'ın dağını
Gözyaşları akamıyor efendi

Bu ataş közlenmiş eller tutmuyor
Düğümlemiş acı boğaz yutmuyor
Çare mi yok ihmaller mi bitmiyor
Kapat gitsin şu kömür ocağını
Gözyaşları akamıyor efendi
... (URL-9).

Âşık Necati Aksakal'ın dizelerinde, Bartın'da meydana gelen kaza hakkında konuşulan ihmal ihtimallerine duyarlılık içeren bir göndermenin yer aldığı dikkati çeker. Hem yaşanan maden kazasındaki işçilerin ölümünden duyduğu acıyı hem de bu kazanın gerçek nedenine dair duyduğu endişeleri halk şairinden beklenen açık yüreklilikle dile getirir. Sözlü tarihe kaynaklık etmesi bakımından halk şiirinin ve halk şairlerinin en önemli özelliği de içeriğinde ihtiva ettiği duygusallığın yanı sıra gerçekleşen faciaya dair bir kanıt niteliği de taşımalarıdır. Aksakal'ın dizelerinin de bu işlevi yerine getirdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Sözlü kültür geleneğine sahip toplumlarda sözlü tarihe kaynaklık edebilecek mahiyette pek çok ürün ortaya konduğu bilinmektedir. Halk biliminin inceleme alanına giren ve halk edebiyatı ürünleri olarak da ifade edilen destan, masal, halk hikâyesi, atasözleri, ağıtlar, türküler dolayısıyla halk şiiri de bu özelliğe sahip verimlerden müteşekkildir.

Halk şairlerinin aktarıcılık ve kültürel belleği yaşatıcılık vasıfları, onların ortaya koyduğu halk şiiri ürünlerinde toplumsal bellekte etki bırakan olayların izlerini bulmamızı sağlar. Halk şairleri toplumsal konulara hiçbir zaman duyarsız kalmamışlardır. Özellikle toplumu derinden etkileyen deprem, sel, yangın gibi doğal afetler; trafik kazaları, iş kazaları gibi ölümlerle sonuçlanan kazalar veya göç gibi toplumsal etkileri bulunan ve insanları etkileyen acı tecrübelerle dair de şiirler kaleme

almışlardır. Ülkemizde halk şairlerinin şiirlerine konu olan ve toplumsal anlamda kolektif hafızada derin izleri bulunan olaylardan biri de toplu ölümlerle sonuçlanan maden kazalarıdır. Yakın tarihimizde birçok insanımızın aynı anda hayatını kaybettiği bu ağır facialar, halk şairlerinin dizelerinde sözlü tarihe kaynaklık edecek birer belge niteliğine bürünmüştür.

Bu çalışmada ülkemizde son yıllarda yaşanan ve çoklu ölüme sebebiyet veren maden kazaları ile ilgili 12 (10+2: 2 şiirden belli dizelere yer verilmiştir) halk şiirinden belli dörtlükler esas alınarak gerçekleşen maden kazalarının tarihsel, sosyal ve psikolojik etkilerinin izi sürülmüştür. Halk şairlerinin şiirlerinde; gerçekleşen kazaların tarihine, hayatını kaybedenlerin sayısına hatta kimi şiirlerde doğrudan tek tek isimlerine yer verdikleri görülmüştür. Bu bağlamda halk şiirinin sözlü tarih yöntemine uygun olarak sıradan insanları tarihin konusu yaptığı gerçeği bir kez daha kanıtlanmıştır.

Maden kazalarını konu edinen halk şairlerinin şiirlerinde genellikle bu kazaları kadere/kazaya bağladıkları, mevcut söylemin dışına çok çıkmadıkları dikkati çekmiştir. Buna rağmen bazı halk şairlerinin yaşanan kazaların gerçek raporlarında da belirtildiği üzere söz konusu ihmallerin de olabileceğini dizelerine yansıttığı görülmüştür. Bu noktada halk şairlerinin hepsi değilse de bir kısmının toplumun sözcüsü olma ve yaşanan olayları gerçekçi bir biçimde ortaya koyma işlevini yerine getirdiği tespit edilmiştir. Bu hususun incelenen eserlerin sözlü tarihe kanıt kabul edilip edilemeyeceğine karar verme noktasında da önemli bir ölçüt olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada özellikle madencilik geleneğinin temel geçim kaynaklarından biri ve yaşanan maden kazalarının büyük çoğunluğunun gerçekleştiği bir kent olan Zonguldak'ta ise bu konuda çok fazla türkü veya ağıt tespit edilememesinin farklı nedenleri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bölge, kömürün bulunmasıyla birlikte hızlı bir şekilde kentleşmiş, bölgedeki madenleri özellikle Fransızlar ve diğer yabancı ülkelerin insanları işlettiği için bölge uzun yıllar yabancı nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir şehir hüviyetine bürünmüştür. Hızlı bir kent-soyul yaşamın sürülmeye başlandığı şehirde hem aşıklık geleneği gibi geleneksel unsurlar aşağı görülerek gelişmesi engellenmiş hem de buna uygun bir zemin ne yazık ki oluşturulamamıştır. Aşıklığın gelişmemesi maden hayatının folklor ürünlerine yansımamasının bir nedeni olarak görülebilirken bunca ölümlü kazanın yörede gelişmiş bir ağıt geleneği ortaya koymamasının ise madenlerde çalışmak zorunda kalan yöre insanının sosyo-ekonomik ve psikolojik hayatı ile ilgili olduğu görülmüştür.

Sözlü tarih kuramı bağlamında ele alınan halk şiirlerinin maden kazalarına ilişkin oldukça önemli maddi ve manevi kanıtlar niteliğinde olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonunda, geniş boyutlu yeni araştırmalar ile maden kazalarına ilişkin daha kapsamlı bir sözlü tarih verisinin toplanmasının da mümkün olabileceği kanaati hasıl olmuştur.

Kaynaklar

- AKYOL, İ. (2016). "Çaycumalı Gönül İnsanı, Besteci, Türkücü Hüseyin Çakır". *Zonguldak Folkloru '13 Bienali Bildiriler Kitabı*, 49-55, Zonguldak: Zonguldak Kültür Eğitim Vakfı.
- BAŞ, Ş. (2018). *Âşık Hüseyin Sümmanioğlu Üzerine Bir Monografi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BEDİR, A. (2019). *Oltu Maden Folkloru*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CANLI, H. (2021). *Düziçili Âşık Mustafa Akpınar'ın Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- COŞKUN, T. (2022). *Eskişehirli Âşık Nurşah'ın Hayatı ve Eserleri (Monografi-Derleme-Tasnif)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇEŞTEPE, H. vd. (2016). *Madencilik Sektörünün Zonguldak İlindeki Yeri ve Önemi: Ekonometrik ve İstatistikî Yöntemlerle Analiz*. Zonguldak: T.C. Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2005). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- DANACIOĞLU, E. (2001). *Geçmişin İzleri, Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yayımları.
- DEMİR, H. (2016). “Âşık Yanarı’nın Şiirlerinde Emek ve Acının Kenti Zonguldak”. *Zonguldak Folkloru ’13 Bienali Bildiriler Kitabı*, 87-99, Zonguldak: Zonguldak Kültür Eğitim Vakfı.
- ERSOY, R. (2009). *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi-Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GEZER, S. (2023). *Folklor ve Sözlü Tarih-Ağıtlarda Sosyal Tarih Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Nobel Bilimsel Yayınları.
- IGGERS, G. G. (2011). *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KADIOĞLU, Z. (1965). “Amasya Yeni Çeltik İşletmesinde 69 Yuvayı Söndüren Grizu Afetinin Destanı”-Yaprak Destanı. Merzifon: Nurlar Matbaası.
- KALYONCU, H. (2011). “Madencilik Edebiyatına Giriş Denemesi”. *Edebiyatta Zonguldak ’10 Bienali Bildiriler Kitabı*, 241-255, Zonguldak: Zonguldak Kültür ve Eğitim Vakfı (ZOKEV).
- KİLDİŞ, C. (2022). *Âşık Gökmen Dursunoğlu’nun Hayatı, Sanatı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MMO (2010). *Madencilikte Yaşanan İş Kazaları Raporu*. Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası.
- OFLAMAZ, B. (2017). *Yazılı Basında Maden Kazalarının Sunumu (1949-2016)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ONG, W. J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*. (Çev.: Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.
- ÖNER, H. (2019). *Sözlü Tarih Kuramına Göre Girit Harbi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKAYA, E. (2014). *Çukurova Anonim Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatında Sözlü Tarih*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞİRİN, F. (2022). *Kendi Tanıklığında Âşık Sarıcağz Monografisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- THOMPSON, P. (1999). *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih*. (Çev.: Şehnaz Layıkel). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- THOMPSON, P (2006). “21. Yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan Okumalar”. *Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı 26-27 Eylül 2003*, 23-37, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- TOPÇU, E. (2018). *Sivaslı Âşık Halil’in Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TURAN, F. A. (2017). *Toplumsal Hafızada Ermeni Mezalimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- TURAN, F. A. (2019). “Bir Sözlü Tarih Çalışması: Halk Şairlerinin Dilinden Ardahan ve Çevresinde Ermeni Mezalimi”. *Türklük Biliminde Gür Bir Ses Prof. Dr. İsa Özkan’a Armağan*. (Edt.: İbrahim Dilek, İhsan Kalenderoğlu). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 183-195.
- TÜRK MÜHENDİS VE MİMAR ODALARI BİRLİĞİ (2014). *Soma Maden Faciası TMMOB Raporu*. Ankara: Mattek Basın Yayın.
- TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ (2014). *Soma Maden Faciası Raporu*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- USEİNOVA, F. (2016). *Sözlü Gelenekte Kırım Tatar Türklerinin Muhacereti ve Sürgünler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÜÇÜNCÜ, K. (2004). “Sözlü Kültür / Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnâmesi”. *bilig*, S. 28, 1-29.

- VANSINA, J. (2021). *Tarih Türü Olarak Sözlü Gelenek*. (Çev.: Emre Teğın). Ankara: Tün Kitap.
- YALÇIN, Ü. (2016). “Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış”. *MT Bilimsel*, Y. 5, S. 9, 3-13.
- YAŞAR, S. vd. (2015). “Geçmişten Günümüze Büyük Maden Kazaları”. *Madencilik*, C. 54, S. 2, 33-43.
- YILDIRIM, D. (1998a). “Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler”. *Türk bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 37-42.
- YILDIRIM, D. (1998b). “Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları”. *Türk bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 87-101.
- ZAMAN, E. M. (2021). *Zonguldak İnsan Mekân Zaman*. İstanbul: Kule Kitap.

İnternet Kaynakları

- URL-1: “Türkiye’deki madencilik kazaları listesi”.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27deki_madencilik_kazaları_listesi (Erişim: 25.03.2024).
- URL-2: 13 Mayıs 1974 tarihli Cumhuriyet Gazetesi <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> (Erişim: 26.03.2024).
- URL-3: 18 Ocak 2011 tarihli Cumhuriyet Gazetesi Arşivi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/8-ay-sonra-ulasildi-214436> (Erişim: 01.04.2024).
- URL-4: “Dünya Madenciler Günü / Kozlu Ocağı’ndaki patlamanın perde arkası / Oradaydım Belgeseli”.
<https://www.youtube.com/watch?v=l8nBlwNqzV8> (Erişim: 27.05.2024).
- URL-5: Derviş, Yoksul (2014). “Âşık Yoksul Derviş Soma’yı Yazdı”.
<https://www.kocatepegazetesi.com/asik-yoksul-dervis-somayi-yazdi/> (Erişim: 20.04.2024).
- URL-6: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/olen-madencinin-babasina-yeni-lastik-ayakkabi-27616235> (Erişim: 25.04.2024).
- URL-7: <https://t24.com.tr/haber/maden-kazasinda-benim-oglum-yuzme-bilmez-ki-sozleriyle-gundeme-gelen-ayse-gokce-hayatini-kaybetti,1144688> (Erişim: 10.05.2024).
- URL-8: Âşık Kaptani (2022). “Bartın Kömür Ocağı”.
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=3390063814604894&set=a.1453064181638210> (Erişim: 25.05.2024).
- URL-9: Âşık Necati Aksakal (2022). “Kara Kömür”. <https://www.facebook.com/necati.aksakal2> (Erişim: 25.05.2024).